

بررسی روند پارامترهای اقلیمی بر شروع جوانه زنی درخت زرشک در ایران

حسن رضائی*

۱- استادیار اقلیم‌شناسی دانشگاه افسری امام علی (ع)، تهران.

چکیده

ویژگی‌های اقلیمی در بلندمدت، منجر به تعیین الگوی کشت و توجیه پراکنش گونه‌های گیاهی مختلف شده است. مطالعه حاضر با هدف سنجش و بررسی روند پارامترهای اقلیمی بر شروع جوانه زنی درخت زرشک در محدوده جغرافیایی کشور ایران انجام شد. در این پژوهش با بهره‌گیری از روش ناپارامتری من کندال و آزمون شیب سن، روند تغییرات عناصر ساعات آفتابی، میانگین رطوبت نسبی، میانگین دما، کمینه دما، بیشینه دما، تعداد روزهای یخبندان و مجموع بارندگی در ۱۹ ایستگاه کشور در یک دوره ۳۰ ساله (۱۹۹۰-۲۰۲۰) بر رشد زرشک انجام شد و خروجی آن به صورت جدول، نمودار و نیز نقشه‌های هم‌روند در محیط Arc_GIS ترسیم گردید. نتایج نشان داد که که شش مرحله فنولوژی اصلی در مقیاس BBCH در درخت زرشک رخ می‌دهد. بر اساس مکان‌یابی مناطق جنوب خراسان رضوی و مرکز به سمت شمال غرب کشور بهترین مناطق برای کشت زرشک هستند. دوره رشد متناسب با شرایط اقلیمی و توپوگرافی از اوایل فروردین ماه تا اواخر آبان ماه به طول می‌انجامد. یکی از مهمترین مراحل فنولوژی درخت زرشک، دوره جوانه‌زنی می‌باشد. در مرحله جوانه زنی، روند پارامتر اقلیمی، از قبیل مجموع ساعت آفتابی، میانگین دما، کمینه دما و دمای بیشینه دارای روند معنی‌دار افزایشی و پارامترهای رطوبت نسبی و مجموع بارندگی روند معنیدار کاهشی در سطح اطمینان ۹۵ درصد دیده می‌شود و تعداد روزهای یخبندان در هیچ کدام از ایستگاه‌های مستعد کشت زرشک روند معنیدار در مرحله فنولوژی جوانه زنی مشاهده نشد. به طور کلی با آگاهی از شرایط جوی و پتانسیل‌های اقلیمی کشاورزی مناطق، می‌توان از منابع با بازدهی بالاتری استفاده نمود.

کلید واژه‌ها: زرشک، جوانه‌زنی، روند، من کندال، شیب سن، ایران.

مقدمه

در حال حاضر کشاورزی یکی از مهمترین بخش‌های اقتصادی هر کشور به شمار می‌آید (Fischer et al, 2020). یکی از راه‌های اساسی برای توسعه و ارتقاء فعالیت‌های کشاورزی در هر کشور، استفاده بهینه از اراضی، متناسب با شرایط اکولوژیک آن‌هاست (Shanmugapriya et al, 2019). اصولاً لازمه چنین توسعه‌ای، شناخت عوامل مختلفی است که در آن دخالت دارد. لذا محققان توجه ویژه‌ای به آمایش سرزمین داشته و بر پایه مدل‌های اکولوژیکی-کشاورزی، منابع اکولوژیکی زمین را با روش‌های مناسب شناسایی، ارزیابی و به منظور اهداف خاصی قابلیت سنجی نمایند (رضائی و همکاران، ۱۴۰۰).

آب و هوا یکی از عوامل اساسی محیطی است که تمام مظاهر حیات را کنترل می‌نماید (رضائی، ۱۳۹۸). از میان عناصر آب و هوایی دما و بارش نقش تعیین کننده‌ای دارند (Feyissa et al, 2018, Bhattacharya et al, 2019). دما به عنوان شاخصی از شدت گرما یکی از عناصر اساسی شناخت اقلیم بوده و نظر به دریافت انرژی خورشید توسط زمین دستخوش تغییرات بسیاری است که به نوبه خود سبب تغییرات گسترده در سایر عناصر هواشناسی می‌گردد (Anderson et al, 2019, کمالی، ۱۳۸۱). بررسی تاثیر عوامل آب و هوایی بر عملکرد محصولات کشاورزی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار می‌باشد (Wang et al, 2018) به طوری که بازدهی تولیدات کشاورزی تا حدود زیادی با شرایط اقلیمی در ارتباط است (Malhi et al, 2021, میر موسوی و میریان، ۱۳۹۰).

به طور یقین بخش کشاورزی بیشترین ارتباط و تاثیر پذیری را از شرایط محیط اطراف و به خصوص اقلیم دارد (Bisbis et al, 2018)، به گونه‌ای که ویژگی‌های اقلیمی (پتانسیل‌ها و محدودیت‌های اقلیمی) در بلند مدت، منجر به تعیین الگوی کشت و توجیه پراکنش گونه‌های گیاهی مختلف شده است (Malhi et al, 2021). در بین عوامل مختلف تاثیر گذار در تولید باغی، شرایط جوی از مهم‌ترین متغیرهای محیط طبیعی است. بررسی سوابق پژوهش نشان می‌دهد که درخصوص درخت زرشک در ایران و جهان مطالعات بسیار کمی وجود دارد.

مرادی نژاد و همکاران (۲۰۱۸)، به بررسی تغییرات در آنتوسیانین و ویژگی‌های کیفی میوه زرشک رشد یافته در ارتفاعات مختلف در طول رشد و بلوغ پرداختند و نتایج نشان داد که وزن و حجم تر میوه، pH، کل مواد جامد محلول، شاخص بلوغ و آنتوسیانین با افزایش فصل برداشت به طور معنی‌داری افزایش یافت. شرایط منطقه نیز بر پارامترهای ذکر شده در بالا تأثیر گذاشت و با توجه به داده‌های به دست آمده و به‌ویژه تجمع بیشتر آنتوسیانین، مناطق کوهستانی را برای کشت زرشک بدون دانه در مقایسه با اراضی پیشنهاد می‌شود زیرا منجر به برداشت زودتر و کیفیت بهتر میوه برای بازار تازه می‌شود.

رحیمی و همکاران (۲۰۱۷)، در یک مقاله مروری به بررسی مشخصات و کاربردهای سنتی زرشک پرداختند و نتایج نشان داد که خواص و کاربردهای بالینی گیاه زرشک برای درمان تومور، دیابت، بیماری‌های قلبی عروقی، چربی خون، التهاب، عفونت‌های باکتریایی و ویروسی، ترومای ایسکمی مغزی، بیماری‌های روانی، بیماری آلزایمر، پوکی استخوان، مناسب می‌باشد.

علیچانی و دوستان (۱۳۸۵) در تحقیقی به تعیین نواحی مستعد کشت زرشک در استان خراسان جنوبی با استفاده از GIS پرداختند و نتایج نشان می‌دهد که زمین‌های مستعد در نواحی مرکزی، شمالی و شمال غربی و قسمت‌های شمال شرقی استان قرار دارند. سلاجقه و همکاران (۱۳۹۲) به تأثیر پارامترهای جوی بر محصولات کشاورزی شهر کرمان پرداختند با توجه به وجود همبستگی بین عملکرد محصولات کشاورزی با شرایط آب‌وهوایی، در این تحقیق تاثیر این پارامترها بر انواع محصولات زراعی و باغی در استان کرمان مورد بررسی قرار گرفته است و از روش‌های آماری چند متغیره استفاده شده است و نتایج حاصل از همبستگی‌های ساده، نشان داد که کاهش عملکرد محصولات زراعی با تغییرات دما در فصل زمستان و تغییرات بارندگی در اسفندماه همبستگی بالایی دارد و عملکرد محصولات باغی با تغییرات میزان بارندگی در فصل بهار همبستگی منفی و معنی دار دارد، همچنین سرعت باد در شهر کرمان اثر بسزایی در کاهش عملکرد محصولات دارد. تجزیه به مؤلفه‌های اصلی نشان داد که ۲/۸۵ درصد تغییرات توسط چهار

رشد درخت زرشک و اثر تغییر اقلیم بر نیاز آبی آن در ایران پرداخته نتایج نشان داد که میزان نیاز آبی درخت زرشک در دوره پایه (۱۹۸۷-۲۰۱۷) به صورت روزانه منطقه شرق مورد مطالعه بیشتر از غرب و شمال غرب منطقه است ولی در مجموع، نیاز آبی شمال غرب و غرب بیشتر از شرق منطقه مورد مطالعه بوده که دلیل آن افزایش طول مرحله فنولوژی زرشک در منطقه یاد شده است و نتایج تغییر اقلیم نشان داد که نیاز آبی روزانه زرشک (۲۰۰۹-۲۰۳۰) براساس مدل RCP8.5 در طول فصل رشد بین ۴/۵-۵/۸ میلی‌متر در روز متغیر و مجموع نیاز آبی ۹۹۰-۱۲۶۰ میلی‌متر است. نیاز آبی روزانه زرشک براساس مدل RCP4.5 بین ۶/۵-۵/۸ میلی‌متر در روز متغیر و مجموع نیاز آبی ۹۹۰-۱۲۹۰ میلی‌متر است. نیاز آبی روزانه زرشک براساس مدل RCP4.5 (۲۰۸۹-۲۰۶۰) بین ۵-۴ میلی‌متر در روز متغیر و مجموع نیاز آبی ۹۶۰-۱۱۵۰ میلی‌متر و نیاز آبی روزانه زرشک بر اساس مدل RCP8.5 بین ۵/۲-۴/۸ میلی‌متر در روز متغیر و مجموع نیاز آبی ۹۵۰-۱۳۰۰ میلی‌متر است.

در مجموع با توجه به شرایط خاص مناطق مختلف ایران، از جمله کمبود بارندگی و کم آبی عمومی، گرما و کاهش رطوبت نسبی هوا در تابستان، شوری آب و شور یا قلیایی بودن خاک‌ها که مانع گسترش کشت و کار بسیاری از گیاهان متداول به صورت تجاری شده است، کشت زرشک بی‌دانه اقتصادی می‌باشد. لذا تاثیر پارامترهای اقلیمی می‌تواند باعث شرایط کشت و برداشت آن باشد. در تحقیق حاضر به بررسی پارامترهای اقلیمی بر مرحله اول فنولوژی زرشک (جوانه زنی) پرداخته شد.

مواد و روش‌ها

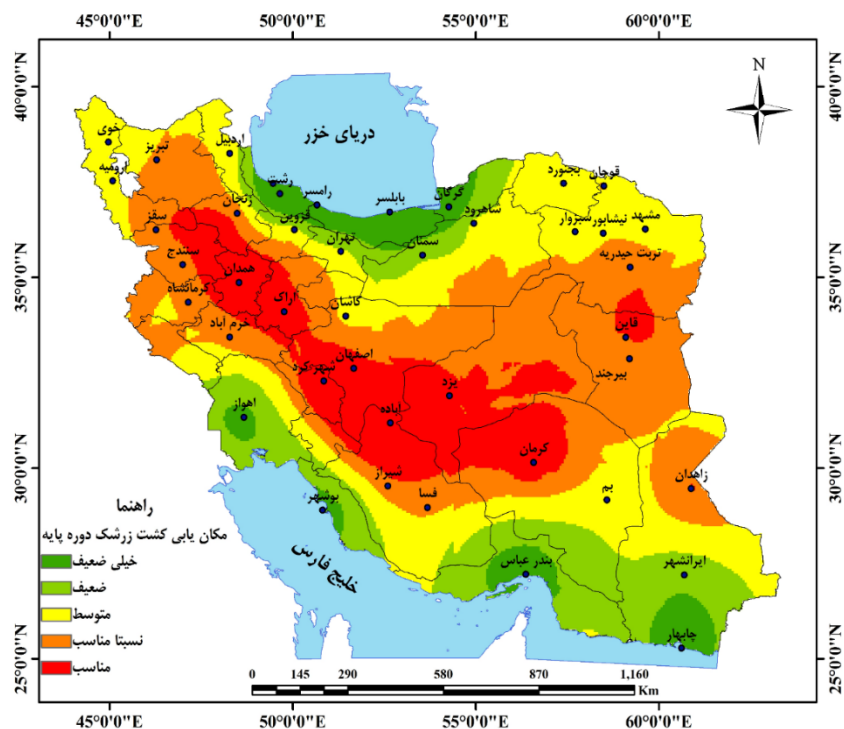
منطقه مورد مطالعه

منطقه پژوهش، مناطق مستعد کشت درخت زرشک در ایران بالغ بر ۳۵۶۸۵۸/۱ کیلومتر مربع معادل ۲۲/۱ درصد است که مناطق شرق کشور شامل استان‌های خراسان جنوبی(قاین، بیرجند)، فارس(شیراز و آباد)، همدان، مرکزی، اصفهان، چهارمحال و بختیاری و کرمان بهترین مکان برای کشت این محصول می‌باشند. هم‌چنین بخشی از استان‌های شمال غرب ایران به همراه استان‌های زاهدان و جنوب استان خراسان رضوی و غربی(سقز، سنندج، کرمانشاه و خرم آباد نسبتاً

مؤلفه اصلی توجیه می‌شود. این عامل‌ها به نام‌های عامل حرارتی، عامل رطوبتی، عامل بارندگی و عامل باد نامگذاری گردید. فلاح قاهری و رضائی(۱۳۹۴) نقش پارامترهای اقلیمی بر مراحل فنولوژی زرشک در شهرستان گناباد را بررسی کردند و نتایج آزمون منکندال نشان داد که در بین پارامترهای اقلیمی بر کشت زرشک، میانگین دمای، ساعت آفتابی و دمای خاک روند کاهشی معنی داری در سطح ۵ درصد را دارا می‌باشند. حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان اثر تیمارهای مختلف برشکست خواب و تحریک جوانه زنی بذرگونه زرشک معمولی پرداختند و براساس نتایج تحقیق، بذر زرشک معمولی، تحت تاثیر تیمارهای اسید اسکوربیک، اسید سالسیلیک و پر اکسید هیدروژن تقریباً تمامی ویژگی‌های فیزیولوژیک در مقایسه با شاهد نتیجه بهتری حاصل شد. ولی در تیمار اسید جیبرلیک با افزایش غلظت، میزان رشد و جوانه‌زنی افزایش یافته و در غلظت ۱۰۰۰ قسمت/ میلیون بهترین نتایج حاصل شد. تیمارهای اسید اسکوربیک با غلظت ۲۰۰ میلی‌گرم/ لیتر کمترین میزان جوانه‌زنی و رشد را نشان داده است و به عنوان ضعیف‌ترین تیمار می‌باشد. بنابراین بجز اسید جیبرلیک، تمامی تیمارها، به عنوان عامل بهبود دهنده جوانه‌زنی و استقرار تحت تنش‌های محیطی مناسب نبودند. رضایی و فلاح قاهری (۱۴۰۰) در پژوهشی به مکان‌یابی مناطق مناسب برای کشت زرشک در کشور ایران پرداختند نتایج حاصل از عوامل اقلیمی، توپوگرافی و خاکی نشان داد که استان‌های خراسان جنوبی(قاین، بیرجند)، فارس(شیراز و آباد)، همدان، اراک، اصفهان، شهرکرد و کرمان بهترین مکان برای کشت این محصول می‌باشند. برای بیان میزان مناطق مناسب یا مناسب برای کشت زرشک بصورت مساحت می‌توان مناطق مختلف کشور را براساس مساحت اراضی قابل کشت کشور که بالغ بر ۳۵۶۸۵۸.۱ کیلومتر مربع (۳۵۶۸۵۸۱۰ هکتار) می‌باشد.

رضائی و معتمدی راد (۱۴۰۰) نقش پارامترهای اقلیمی بر مراحل فنولوژی زرشک در شهرستان سبزوار را بررسی کردند و نتایج تحقیق نشان داد که در بین پارامترهای اقلیمی بر کشت زرشک، میانگین دمای، ساعت آفتابی روند کاهشی و سرعت باد روند افزایشی معنی داری در سطح ۵ درصد را دارا می‌باشند. رضائی (۱۴۰۲) به ارزیابی مراحل فنوفازهای

مناسب برای کشت زرشک هستند (رضائی و فلاح‌قاله‌ری، ۱۴۰۰، شکل ۱).

شکل ۱- پهنه بندی مکان‌های مستعد برای کشت زرشک در ایران (منبع: رضائی و فلاح‌قاله‌ری: ۱۴۰۰).

مدل‌های تعیین نیاز گرمایی

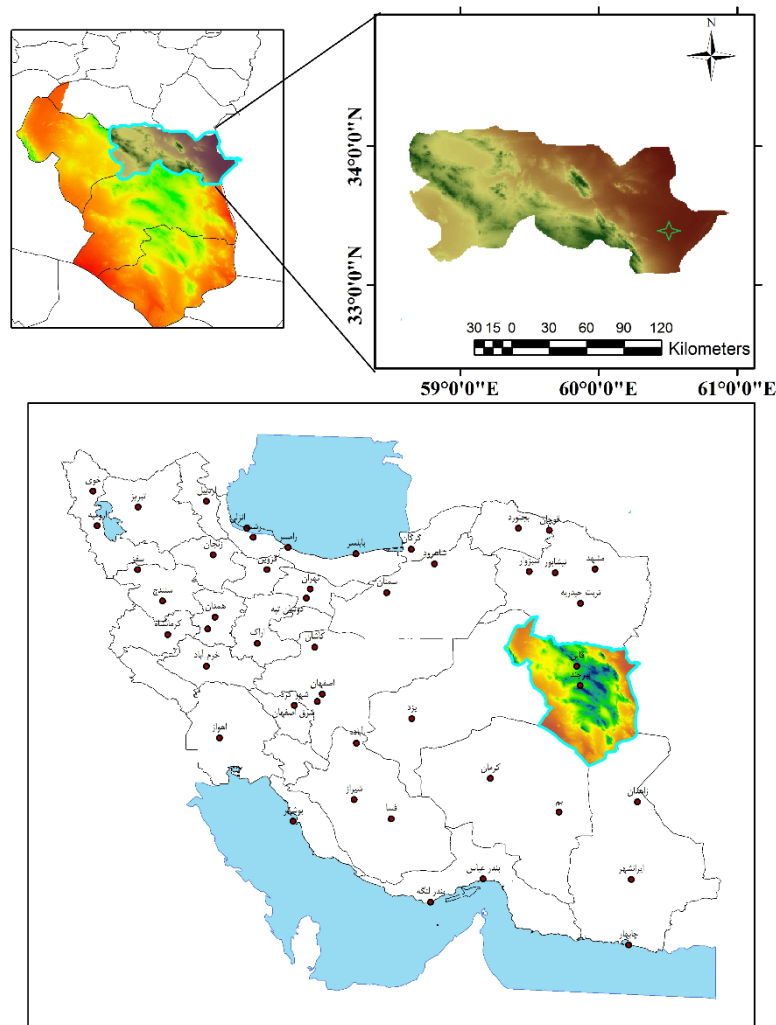
برای تعیین درجه روزهای رشد هر مرحله فنولوژی با استفاده از آمار کمینه و بیشینه دما درجه روزهای رشد موثر و فعال مشخص گردید. در این شاخص میانگین دمای هوای روزانه از آستانه دمای یخبندان (صفر درجه سانتی‌گراد) تا تکمیل ضریب حرارتی آن گونه درختی مورد نظر محاسبه می‌شود. معادله ۱ روش محاسبه درجه روز را نشان می‌دهد.

$$DD = \sum_i^n \left(\frac{T_{max} + T_{min}}{2} \right) - T_{Base} \quad (1)$$

در این معادله، GDD معرف درجه روز است که طی N روز جمع آوری شده است، T_{ax} بیشینه دمای هوای روزانه T_{min} کمینه دمای هوای روزانه، و T_{BASE} دمای هوای پایه یا صفر فیزیولوژیکی گیاه و N تعداد روزها در یک زمان مشخص را نشان می‌دهد (McMaster & Wilhelm, 1997، رضائی، ۱۳۹۸، هلالی و همکاران، ۱۳۹۵). درجه روزهای فعال به مانند روش درجه روزهای موثر با این تفاوت که میانگین دمای هوا از دمای پایه کسر نمی‌شود.

روش‌شناسی پژوهش

در بخش میدانی، به منظور شناسایی زمان رخداد مراحل فنولوژی و آستانه‌های دمایی، به سلسله بازدیدها و یادداشت‌برداری‌های روزانه و هفتگی به صورت متوالی در فصل رشد و نمو درخت زرشک به صورت میدانی از سال ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۷ اقدام شد. برای این منظور، یک باغ تجاری خصوصی و بارور با سطح زیر کشت مناسب از درختان زرشک بی دانه انتخاب گردید. مجموعه باغ مورد مطالعه با ۳ هکتار سطح زیر کشت در شهرستان قاین به عنوان یکی از باغ‌های بارور در منطقه مشخص گردید. این باغ خصوصی در شهرستان قاین، در موقعیت ۳۳ درجه و ۴۳ دقیقه عرض شمالی و ۵۹ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی و ارتفاع ۱۴۳۲ متر از سطح دریا واقع شده است. در این مطالعه مراحل فنولوژی درخت زرشک بی‌دانه به عنوان یکی از ارقام تجاری ایران مشخص گردید.

شکل ۲- موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه جهت ثبت مراحل فنولوژی.

مجدد خود به تکمیل مراحل فنولوژیکی خود به نیاز گرمایی و درجه ساعت های بالایی نیاز دارند. هم‌چنین نیاز درجه روزهای رشد موثر و فعال به ترتیب ۱۵۹۸ و ۵۱۷۴ مشخص شده است. بر مبنای آمار ایستگاه همدید قاین، توان گرمایی لازم برای درخت زرشک به راحتی تأمین می‌شود. ابتدا میانگین دما، بیشینه و کمینه دما، رطوبت نسبی، مجموع ساعت آفتاب و مجموع بارندگی در دوره آماری (۱۹۹۰-۲۰۲۰) برای مکان‌های مستعد کشت زرشک در ایران (۱۹ ایستگاه) به دست آورده شد و سپس برای سنجش پارامترهای اقلیمی مرحله اول فنولوژی (جوانه زنی) در محیط GIS اقدام به طبقه‌بندی شد.

بر مبنای آمار ایستگاه همدید قاین، کمینه و بیشینه دما، میزان درجه روزهای رشد موثر و فعال، طول روز و نیاز گرمایی در قالب درجه روز رشد GDD، مشخص شد که درخت زرشک از زمان گلدهی تا برداشت میوه برای تکمیل نمو خود ۲۰۰ درجه روز نیاز دارد. فصل رشد به صورت رشد رویشی و زایشی در این واریته، ۲۳۰ روز به طول می‌انجامد. کوتاه‌ترین زمان درون مراحل فنولوژی در مراحل اول و دوم فنولوژی یعنی نمو جوانه و نمو برگ و طولانی‌ترین زمان درون مراحل فنولوژی در مرحله نمو میوه رخ می‌دهد. درجه روزهای رشد موثر و فعال از ۷۵ درجه روز در مرحله اول فنولوژی به تدریج تا بیش از ۳۶۳۱ درجه روز در مرحله نمو میوه افزایش می‌یابد. بعد از مرحله نمو میوه میزان درجه روزها به تدریج روند نزولی پیدا می‌کنند. در واقع درختان زرشک علاوه بر نیاز سرمایی بالا برای حیات

من کندال و شیب سن

امروزه یکی از ابزارهای تعیین تغییرات اقلیمی تحلیل روند می‌باشد. روش‌های متفاوتی برای تعیین روند وجود دارند که به دو دسته پارامتری و ناپارامتری تقسیم می‌شوند. در اصل گفته می‌شود که آزمون‌های پارامتری در صورتی که داده‌ها نرمال باشند، قوی‌تر از آزمون‌های ناپارامتری هستند ولی شرایط داده‌های غیرنرمال آزمون ناپارامتری قوی‌تر از پارامتری است (Sabouhi & Soltani, 2008). از آنجایی که توزیع تعدادی از سری‌های اقلیمی از جمله بارش، تعداد روزهای یخبندان نرمال نیست در چنین حالتی روش من کندال مناسب‌تر است.

برای بررسی روند تغییرات پارامترهای اقلیمی در گستره ایران زمین و دستیابی به یک الگوی مناسب در این زمینه، داده‌های مربوط به جمع پارامترهای روزانه اقلیمی ۲۰ ایستگاه هواشناسی سینوپتیک برای یک دوره آماری ۳۰ ساله (۱۹۹۰-۲۰۲۰) از سازمان هواشناسی کشور اخذ گردید. جهت برآورد نمودن شیب واقعی یک روند در یک سری زمانی، استفاده از روش ناپارامتری می‌تواند یکی از روش‌های مناسب در این زمینه باشد. این روش ابتدا توسط تیل در سال ۱۹۵۰ ارائه و سپس توسط سن در سال ۱۹۶۸ بسط و گسترش داده شد (Kendall, Mann, 1945). این روش نیز همانند بسیاری دیگر از روش‌های ناپارامتریک همچون من کندال بر تحلیل تفاوت بین مشاهدات یک سری زمانی استوار است. این روش زمانی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد که روند موجود در سری زمانی یک روند خطی باشد. این بدان معناست که $f(t)$ در (معادله ۲) برابر است با:

$$F(t) = Qt + B \quad (2)$$

که Q شیب خط روند و B مقدار ثابت است.

جهت محاسبه شیب خط روند یعنی Q ابتدا بایستی شیب بین هر جفت داده مشاهده‌ای، با استفاده از معادله (۳) محاسبه گردد:

$$Q_i = \frac{x_j - x_k}{j - k} \quad (3)$$

که $k > j$ است. در این معادله x_j و x_k به ترتیب داده‌های مشاهده‌ای در زمان‌های j و k است. با اعمال این رابطه، برای هر جفت داده مشاهده‌ای، یک شیب بدست می‌آید. با قرار دادن این شیب‌ها در کنار یکدیگر یک سری زمانی از شیب‌های محاسبه شده حاصل می‌آید. یعنی اگر n تعداد x_j را در سری زمانی وجود داشته باشد در این تحقیق ($n=33$) ما به اندازه $N = n(n-1)/2$ برآورد شیب Q خواهیم داشت (Sen, 1968).

در مرحله بعد، میانه سری زمانی مورد مطالعه بایستی بدست آید. برای این کار N تعداد از Q ها از کوچک به بزرگ مرتب می‌شوند و سپس با استفاده از یکی از معادلات زیر اقدام به تعیین میانه سری زمانی می‌گردد. اگر تعداد مشاهدات سری زمانی مورد مطالعه فرد باشد از (معادله ۴) و اگر زوج باشد از (معادله ۵) استفاده می‌گردد:

$$Q = Q_{|(N-1)/2|} \quad (4)$$

$$Q = \frac{1}{2} [Q_{|(N/2)/2|} + Q_{|(N+2)/2|}] \quad (5)$$

نتیجه حاصل از این معادلات، بدست آمد. شیب خط روند (Q_{med}) است. اگر شیب خط روند مثبت باشد حاکی از صعودی بودن روند و اگر منفی باشد دال بر نزولی بودن روند است.

مرحله بعد، آزمون نمودن شیب بدست آمده در فاصله اطمینان ۹۵ درصد است. جهت انجام این آزمون از رابطه زیر استفاده می‌گردد:

$$C_a = Z_{1-\alpha/2} \sqrt{VAR(S)} \quad (6)$$

که Z عبارت است از آماره توزیع نرمال استاندارد در یک آزمون دو طرفه که برای سطح اطمینان ۹۵ درصد برابر با $Z = 1/96$ است و $VAR(S)$ ، نیز واریانس پارامتر S است. جهت بدست آوردن مقدار پارامترها و همچنین $VAR(S)$ مراحل زیر بایستی پیموده شود:

الف) محاسبه اختلاف بین تک تک جملات سری با هم‌دیگرو اعمال تابع Sgn و استخراج پارامتر S

(۷)

$$S = \sum_{k=1}^{n-1} \sum_{j=k+1}^n sgn(x_j - x_k)$$

آباد، زاهدان، یزد، کرمان، کرمانشاه و بیرجند روند معنی‌دار افزایشی در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد و در ایستگاه تبریز و شهرکرد هیچگونه روند خاصی مشاهده نمی‌شود (جدول ۲).

برآورد شیب خط روند با تخمین گر سن نشان داد شیب خط روند مجموع ساعات آفتابی در مرحله فنولوژی جوانه زنی، در ایستگاه یزد (۰/۳۳ ساعت) و تبریز (۰/۱ ساعت) دارای بیشترین تغییرات می‌باشد (جدول ۳).

تحلیل روند پارامتر میانگین رطوبت نسبی نشان داد که در ایستگاه‌های شهرکرد، خرم‌آباد، آباد، زنجان، فسا، بیرجند و تربت حیدریه روند معنیدار کاهشی در سطح اطمینان ۹۵ درصد دیده می‌شود و در ایستگاه قاین، اراک، زاهدان، یزد، کرمان و کرمانشاه روند معنیدار کاهشی در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد و در ایستگاه شیراز، سنندج، سقز و تبریز هیچگونه روند خاصی مشاهده نمی‌شود (جدول ۲).

برآورد شیب خط روند با تخمین گر سن نشان داد شیب خط روند میانگین رطوبت نسبی در مرحله فنولوژی جوانه زنی، در ایستگاه یزد (۰/۳۸ درصد) و سنندج (۰/۱۶ درصد) دارای بیشترین تغییرات می‌باشد (جدول ۳).

تحلیل روند میانگین دما نشان داد که به استثناء ایستگاه‌های سقز، تبریز، سنندج، آباد، خرم‌آباد که روند افزایشی در سطح ۱ درصد می‌باشند بقیه ایستگاه‌ها دارای روند افزایشی معنی‌دار در سطح ۵ درصد می‌باشند. میزان تغییرات میانگین دما در طول دوره جوانه زنی درخت زرشک بر اساس شیب سنس به دست آمد که بیرجند و کرمان (۰/۵۴ درجه سانتی‌گراد) بیشترین و سقز (۰/۱ سانتی‌گراد) کمترین تغییرات را در هر سال در دوره جوان زنی داشته‌اند.

تحلیل روند حداقل دما نشان داد که کلیه ایستگاه‌ها به جز شهرهای شیراز، سقز و سنندج دارای روند افزایشی در سطح معنی‌دار ۵ درصد می‌باشند بقیه ایستگاه‌های مورد مطالعه دارای روند افزایشی در سطح معنی‌دار ۱ درصد می‌باشند و میزان تغییرات حداقل دما در طول دوره جوانه زنی درخت زرشک بر اساس شیب سنس نشان داد که یزد (۰/۴۲ درجه سانتی‌گراد) بیشترین و شیراز و فسا (۰/۱ سانتی‌گراد) کمترین تغییرات را در هر سال در دوره جوان زنی داشته‌است.

که n تعداد مشاهدات سری (در این تحقیق برابر با ۳۳ سال)، x_j و x_k نیز به ترتیب داده‌های k ام و k ام سری می‌باشند.

ب) محاسبه تایح علامت sgn که به شرح ذیل قابل محاسبه است:

$$sgn(x) = \begin{cases} +1 & \text{if } (x_i - x_k) > 0 \\ 0 & \text{if } (x_i - x_k) = 0 \\ -1 & \text{if } (x_i - x_k) < 0 \end{cases} \quad (۸)$$

ج) محاسبه واریانس S توسط یکی از روابط زیر:

اگر تعداد داده‌های سری زمانی بزرگتر از ۱۰ مورد

مورد باشند از معادله شماره ۹ و اگر کوچکتر از ۱۰ مورد باشند از رابطه شماره ۱۰ بهره گرفته می‌شود:

$$VAR(S) = \frac{n(n-1)(2n+5) - \sum_{i=1}^m (t-1)(2t+5)}{18} \quad (۹)$$

$$VAR(S) = \frac{n(n-1)(2n-5)}{18} \quad (۱۰)$$

که n تعداد دانه‌های مشاهده‌ای، m تعداد سری‌هائی است که در آنها حداقل یک داده تکراری وجود دارد و t نیز بیانگر فراهاتی داده‌های با ارزش یکسان می‌باشد.

و در نهایت حدود اعتماد بالا و پائین به کمک روابط زیر محاسبه می‌گردد:

$$\begin{cases} M_1 = \frac{n'+c_a}{2} \\ M_2 = \frac{n'-c_a}{2} \end{cases} \quad (۱۱)$$

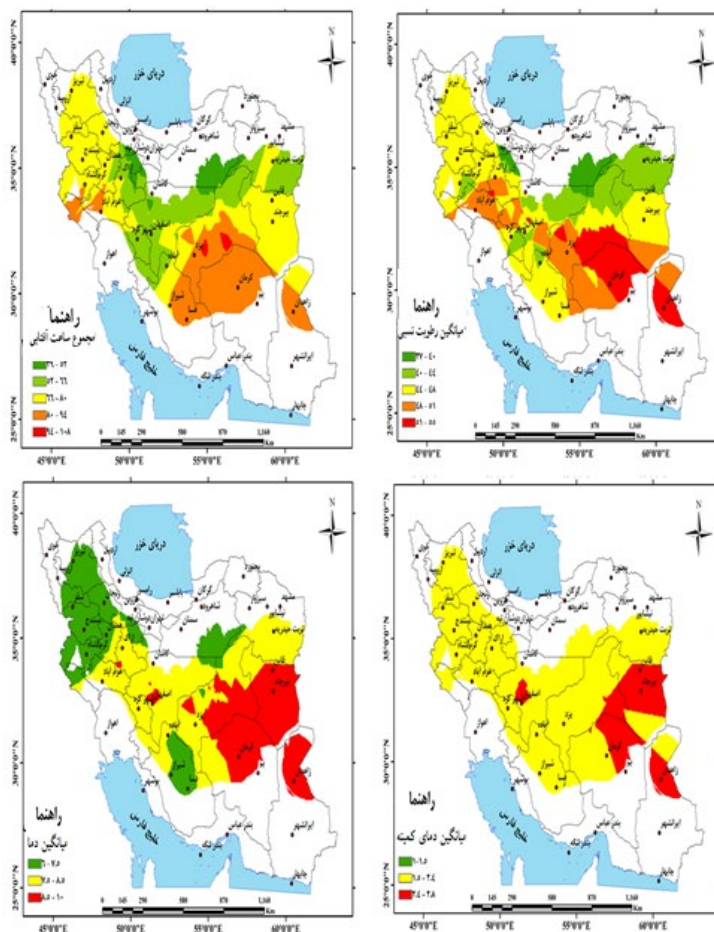
که n' تعداد شیب‌هایی است که از طریق معادله (۲) بدست آمده است.

حال M_1 امین M_{2+1} امین شیب‌ها را از بین شیب‌های محاسبه شده استخراج می‌نمائیم. در صورتی که عدد صفر در دامنه بین دو شیب استخراج شده فرق قرار گیرد فرض صفر پذیرفته شده و عدم وجود روند در سری داده‌ها تأیید می‌گردد. در غیر این صورت فرض صفر رد شده و وجود روند در سطح اطمینان مورد آزمون پذیرفته می‌گردد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

بررسی روند پارامترهای اقلیمی در مرحله جوانه زنی درخت زرشک:

تحلیل روند پارامتر مجموع ساعات آفتابی نشان داد که در ایستگاه‌های قاین، تربت حیدریه، فسا، شیراز، اراک، سقز، سنندج، زنجان، همدان و خرم‌آباد روند معنیدار افزایشی در سطح اطمینان ۹۵ درصد دیده می‌شود و در ایستگاه اصفهان،

شکل (۳) بررسی پارامترهای اقلیمی (ساعت آفتابی، رطوبت نسبی، دما و کمینه دما) دوره جوانه زنی منطقه مورد مطالعه

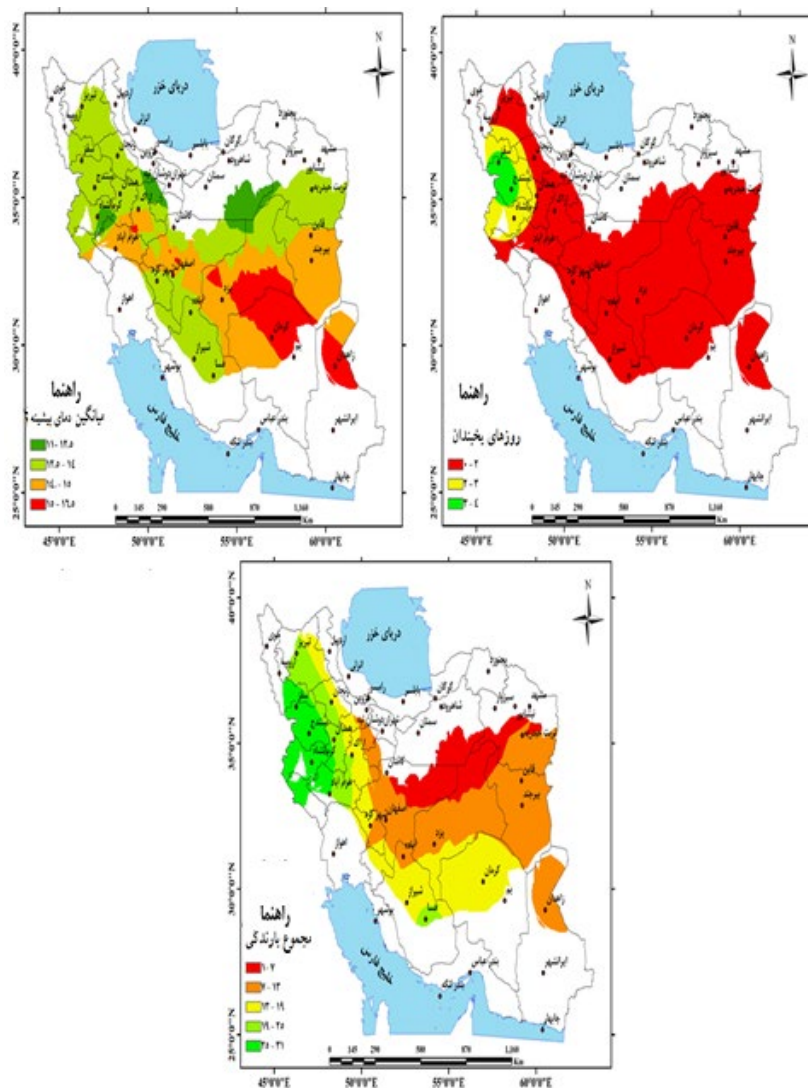
اساس شیب سنس به دست آمده مشخص شد که همدان و اصفهان (۰/۱۶ میلی متر کاهش در هر سال) بیشترین و سقز و شیراز (۰/۰۲ میلی متر) کمترین تغییرات را در هر سال دوره جوانه زنی داشته است (جدول ۲، شکل ۴). تحلیل روند تعداد روزهای یخبندان نشان داد که در ایستگاه‌های مورد مطالعه روند معیندار در سطح اطمینان ۹۵ درصد مشاهده نشد (جدول ۲، شکل ۴). برآورد شیب خط روند با تخمین گر سن نشان داد شیب خط روند میانگین تعداد روزهای یخبندان در مرحله فنولوژی جوانه زنی، در ایستگاه تبریز (۰/۰۳ روز در هر سال) دارای بیشترین تغییرات می‌باشد (جدول ۳).

تحلیل روند پارامتر دمای بیشینه نشان داد که در ایستگاه سقز، زنجان و آباده که روند افزایشی در سطح اطمینان ۹۵ درصد می‌باشند بقیه ایستگاه‌های مورد مطالعه به جز تبریز دارای روند معیندار افزایشی در سطح اطمینان ۹۹ درصد دیده می‌شود (جدول ۲، شکل ۴).

برآورد شیب خط روند با تخمین گر سن نشان داد شیب خط روند دمای بیشینه در مرحله فنولوژی جوانه زنی، در ایستگاه زاهدان (۰/۳۷ درجه سانتی‌گراد) و سقز (۰/۰۶ درجه سانتی‌گراد) به ترتیب دارای بیشترین و کمترین تغییرات می‌باشد (جدول ۳).

تحلیل روند سری زمانی مجموع بارندگی نشان داد که به جز ایستگاه‌های تبریز، خرم‌آباد و شهرکرد دارای روند کاهشی معنی‌دار در سطح ۵ درصد می‌باشند (جدول ۲، شکل ۴). بقیه ایستگاه روند خاصی مشاهده نشد. میزان تغییرات مجموع بارندگی در طول دوره جوانه زنی درخت زرشک بر

شکل ۴- بررسی پارامترهای اقلیمی (بیشینه دما، بارندگی، و بارندگی) دوره جوانه زنی منطقه مورد مطالعه

جدول (۲) بررسی روند مجموع ساعت آفتابی، میانگین رطوبت نسبی، میانگین دما، بیشینه و کمینه دما و تعداد روزهای یخبندان (درجه سانتیگراد) در مرحله اول فنولوژی (جوانه زنی) با استفاده از آزمون من کندال در دوره آماری پایه

روزهای یخبندان	مجموع بارندگی	دمای بیشینه	دمای کمینه	میانگین دما	میانگین رطوبت	ساعات آفتابی	نام ایستگاه
Z	Z	Z	Z	Z	Z	Z	
-۰/۴۷	-۰/۱	۳/۷**	۴/۶**	۳/۸**	-۳/۳۱**	۲/۴*	قاین
۰	-۰/۴	۳/۲۵**	۲/۹**	۳/۶**	-۲/۱*	۲/۹**	بیرجند
-۱/۶	-۰/۲۷	۳/۰۱**	۱/۹۶**	۳/۳**	-۱/۹۸*	۲/۴*	تربت حیدریه
۰	۰-۳	۳/۴**	۲/۷**	۴**	-۲/۹*	۲/۳*	فسا
۰	-۰/۱۸	۲/۵**	۲/۵*	۲/۹**	-۱/۳	۱/۹۸*	شیراز
۰	-۱/۳	۲/۵**	۴/۱**	۳/۷**	-۲/۶**	۲/۰۶*	اراک
۰/۱	-۰/۲۷	۳/۵**	۲/۶۹**	۲/۳*	-۱/۹	۳/۱**	کرمانشاه

۱/۵	-۰/۱۳	۲/۵*	۲/۲*	۱/۹۸*	-۱/۵۹	۲/۲*	سقز
-۱/۸	-۱/۱	۴/۱**	۲/۲*	۳/۹**	-۱/۸	۲/۴۶*	سنندج
-۱/۳	-۱/۲	۴/۷**	۳/۶۳**	۴/۵**	-۲/۷۵**	۲/۹**	کرمان
-۰/۱	-۱/۹۹*	۲/۸۶**	۲/۶۸**	۲/۵*	-۱/۸۵	۱/۷۷	تبریز
۰	-۱/۰۲	۱/۹۸*	۲/۹۴**	۲/۸**	-۱/۹۹*	۱/۹۶*	زنجان
۱/۵	-۰/۹۸	۱/۷۸	۲/۶۸**	۲/۶۸**	-۲/۲*	۲*	همدان
۰	-۱/۹	۳/۱۷**	۳/۹**	۲/۹۳**	-۲/۹**	۳/۱**	یزد
۰	۰/۷۱	۳/۲**	۳/۵**	۲/۹**	-۳/۱**	۲/۹۸**	زاهدان
۰	-۱/۷	۱/۹۷*	۲/۸۰**	۲/۴۴*	-۲/۳*	۲/۶۵**	آباده
۰	-۱/۹۳	۳/۶**	۲/۹۴**	۲/۸۸**	-۲/۸**	۲/۸**	اصفهان
۰	-۲/۱*	۲/۳۴*	۲/۸**	۲/۳۵*	-۲/۱*	۲/۳*	خرم آباد
-۰/۱	-۲/۳۴*	۲/۱*	۲/۸۶**	۲/۶**	-۱/۹۳*	۱/۸	شهرکرد

جدول (۳) بررسی شیب سنس مجموع ساعت آفتابی، میانگین رطوبت نسبی، میانگین دما، بیشینه و کمینه دما و تعداد روزهای یخبندان (درجه سانتیگراد) در مرحله اول فنولوژی (جوانه زنی) با استفاده از آزمون من کندال در دوره آماری پایه.

روزهای یخبندان	مجموع بارندگی	دمای بیشینه	دمای کمینه	میانگین دما	میانگین رطوبت	ساعات آفتابی	نام ایستگاه
۰	-۰/۰۸	۰/۱۲	۰/۲۲	۰/۴۸	-۰/۲۶	۰/۱۱	قاین
۰	-۰/۰۹	۰/۳۲	۰/۲۹	۰/۵۴	-۰/۳۶	۰/۲۴	بیرجند
-۰/۰۰۸	-۰/۰۲	۰/۲۸	۰/۲۱	۰/۳۴	-۰/۲۴	۰/۲۱	تربت حیدریه
۰	-۰/۰۲۲	۰/۱۶	۰/۱	۰/۴۱	-۰/۳	۰/۱۹	فسا
۰	-۰/۰۲	۰/۱۴	۰/۱	۰/۳۷	-۰/۳۷	۰/۱۵	شیراز
۰	-۰/۱۱	۰/۲۹	۰/۲۶	۰/۳۱	-۰/۳۴	۰/۲۱	اراک
۰	-۰/۱۱	۰/۱۴	۰/۱۵	۰/۲۸	-۰/۲۴	۰/۲۴	کرمانشاه
-۰/۰۰۴	-۰/۰۲	۰/۰۶	۰/۱۶	۰/۱	-۰/۱۹	۰/۱۷	سقز
-۰/۰۰۶	-۰/۰۹	۰/۲۷	۰/۱۳	۰/۲	-۰/۱۶	۰/۲۳	سنندج
۰	-۰/۰۸	۰/۱۸	۰/۲۹	۰/۵۴	-۰/۳	۰/۲۷	کرمان
-۰/۰۳	-۰/۱	۰/۲۴	۰/۲۶	۰/۳۸	-۰/۲۸	۰/۱	تبریز
۰	۰/۱۱	۰/۱۸	۰/۲۳	۰/۲	-۰/۲۳	۰/۱۶	زنجان
۰	-۰/۱۶	۰/۲۷	۰/۲۱	۰/۲۱	-۰/۲۵	۰/۱۸	همدان
۰	-۰/۰۷	۰/۳۴	۰/۴۲	۰/۴۹	-۰/۳۸	۰/۳۳	یزد
۰	-۰/۰۶	۰/۳۷	۰/۳۹	۰/۴۱	-۰/۳۵	۰/۲۹	زاهدان
۰	-۰/۰۸	۰/۲۴	۰/۲۴	۰/۳۲۸	-۰/۴۳	۰/۲۳	آباده
۰	-۰/۱۶	۰/۲۶	۰/۲۸	۰/۳۷	-۰/۳	۰/۲۴	اصفهان

خرم‌آباد	۰/۲۱	-۰/۲۹	۰/۲۲	۰/۲۴	۰/۱۶	-۰/۱۲	۰
شهرکرد	۰/۱۸	-۰/۲۳	۰/۳۸	۰/۲۹	۰/۲۳	-۰/۰۹	-۰/۰۰۴

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در سرزمین ایران استعدادهای فراوانی در رابطه با تولید محصولات باغی و زراعی وجود دارد، در این راستا بایستی به محصولاتی مانند زرشک که مبدا آن ایران است توجه بیشتری مبذول گردد. در بعضی از مناطق ایران، به دلیل کمبود میزان بارندگی سالانه و محدودیت منابع آبی، برای تولید بسیاری از محصولات راهبردی کشاورزی مناسب نیست. ولی این مناطق دارای استعدادی شایان توجه در زمینه تولید محصولاتی است که کشت داخلی آن به طور عمده در این بخش از کشور انجام می‌شود. مطالعه حاضر با هدف سنجش بررسی روند پارامترهای اقلیمی بر شروع جوانه زنی درخت زرشک در ایران انجام شد. نتایج حاصل از تحقیق رضائی (۱۴۰۱) نشان داد که درخت زرشک برای تکمیل دوره رشد و نمو خود به شش مرحله فنولوژی نیاز دارد و دوره رشد متناسب با شرایط اقلیمی و توپوگرافی از اوایل فروردین ماه تا اواخر آبان ماه به طول می‌انجامد. یکی از مهمترین مراحل فنولوژی درخت زرشک، دوره جوانه‌زنی می‌باشد. برای تحلیل روند پارامترهای اقلیمی در مناطق کشت زرشک در ایران از آماره‌های آزمون‌های من‌کندهال و تخمین‌گر شیب سن استفاده شد و معنی‌داری این آماره‌ها در سطح اطمینان ۹۹٪ و ۹۵٪ مورد بررسی قرار گرفت. برآورد شیب خط روند با تخمین‌گر سن نشان داد شیب خط روند مجموع ساعات آفتابی در مرحله فنولوژی جوانه زنی، در ایستگاه یزد (۰/۳۳ ساعت) و تبریز (۰/۱ ساعت) دارای بیشترین تغییرات می‌باشد. تحلیل روند پارامتر میانگین رطوبت نسبی نشان داد که در ایستگاه‌های شهرکرد، خرم‌آباد، آباد، زنجان، فسا، بیرجند و تربت حیدریه روند معنیدار کاهشی در سطح اطمینان ۹۵ درصد دیده می‌شود. در ایستگاه قاین، اراک، زاهدان، یزد، کرمان و کرمانشاه روند معنیدار کاهشی در سطح اطمینان ۹۹ درصد وجود دارد. میزان تغییرات میانگین دما در طول دوره جوانه زنی درخت زرشک بر اساس شیب سنس به دست آمد که بیرجند و کرمان (۰/۵۴ درجه سانتی‌گراد) بیشترین و سقز (۰/۱ سانتی‌گراد) کمترین تغییرات را در هر سال در

دوره جوان زنی داشته‌اند. تحلیل روند حداقل دما نشان داد که کلیه ایستگاه‌ها به جز شهرهای شیراز، سقز و سنندج دارای روند افزایشی در سطح معنی‌دار ۵ درصد می‌باشند بقیه ایستگاه‌های مورد مطالعه دارای روند افزایشی در سطح معنی‌دار ۱ درصد می‌باشند. برآورد شیب خط روند با تخمین‌گر سن پارامتر دمای بیشینه نشان داد شیب خط روند دمای بیشینه در مرحله فنولوژی جوانه زنی، در ایستگاه زاهدان (۰/۳۷ درجه سانتی‌گراد) و سقز (۰/۰۶ درجه سانتی‌گراد) به ترتیب دارای بیشترین و کمترین تغییرات می‌باشد. تحلیل روند سری زمانی مجموع بارندگی نشان داد که به جز ایستگاه‌های تبریز، خرم‌آباد و شهرکرد دارای روند کاهشی معنی‌دار در سطح ۵ درصد می‌باشند و بقیه ایستگاه‌ها روند خاصی مشاهده نشد. بررسی تعداد روزهای یخبندان با برآورد شیب خط روند با تخمین‌گر سن نشان داد که شیب خط روند میانگین تعداد روزهای یخبندان در مرحله فنولوژی جوانه زنی، در ایستگاه تبریز (۰/۰۳ روز در هر سال) دارای بیشترین تغییرات می‌باشد.

به طور کلی خاستگاه زرشک بی‌دانه فقط در ایران می‌باشد و مطالعاتی که در خصوص درخت زرشک بی‌دانه در ایران و جهان پرداخته، به خصوصیت دارویی (علیمردان و همکاران، ۲۰۱۳)، ترکیبات زیست‌فعال و ویژگی‌های کیفی زرشک تازه بدون دانه (حسینی و همکاران، ۲۰۲۲) و مکایابی کشت زرشک (رضائی و فلاح قالمهری، ۱۴۰۰، علیجانی و همکاران، ۱۳۸۵) می‌باشد.

مطالعه رضائی و معتمدی (۱۴۰۰)، رضائی و فلاح‌قالمهری (۱۳۹۴) به ترتیب به بررسی نقش پارامترهای اقلیمی بر مراحل فنولوژی زرشک در شهرستان سبزوار و گناباد پرداختند و نتایج آنها نشان داد که میزان تغییرات دما و ساعت آفتابی بر کشت زرشک در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار می‌باشد که با مطالعه حاضر تفاوت‌هایی دارد، در این مطالعه مراحل فنولوژی به صورت میدانی توسط پژوهشگر بر اساس سیستم کدبندی BBCH استفاده گردید و سپس تاثیر پارامترهای اقلیمی در مرحله جوانه‌زنی بررسی شد، ولی در دو مطالعه بالا از مراحل فنولوژی که فلاحی و

۸. فلاح قالهری، غلامعباس، و رضایی، حسن. (۱۳۹۴). نقش پارامترهای اقلیمی بر مراحل فنولوژی زرشک در شهرستان گناباد. جغرافیایی سرزمین، ۱۲(۴۷): ۱-۱۵.
۹. فلاحی، جبار، رضوانی مقدم، پرویز، و نصیری محلاتی، مرضیه. (۱۳۸۹). اثر تاریخ برداشت بر شاخص های کمی و کیفی میوه زرشک بی دانه. پژوهشهای زراعی ایران، ۲۸(۲): ۲۲۵-۲۴۳.
۱۰. کمالی، غلامعلی. (۱۳۸۱). سرمایه های زیان بخش به کشاورزی ایران در قالب معیارهای احتمالی. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۱۴۹-۱۶۵.
۱۱. میرموسوی، سیدحسین و میریان، مینا. (۱۳۹۰). کاربری مدل بولین در ارزیابی جغرافیایی امکان کشت پسته در استان زنجان، اولین کنگره ملی علوم و فناوریهای نوین کشاورزی دانشگاه زنجان. زنجان، ایران.
۱۲. هلالی، ج.، قهرمان، ن. و خلیلی، ع. (۱۳۹۵). مقایسه مقادیر درجه روز رشد (GDD) گندم با استفاده از داده های ساعتی و روزانه دما در دو نمونه اقلیمی ایران. پژوهش های کاربردی زراعی، ۲۹(۱): ۸-۱۸.
13. Alemardan, A., Asadi, W., Rezaei, M., Tabrizi, L., & Mohammadi, S. (2013). Cultivation of Iranian seedless barberry (*Berberis integerrima* 'Bidaneh'): A medicinal shrub. *Industrial Crops and Products*, 50, 276-287.
14. Anderson, R., Bayer, P. E., & Edwards, D. (2020). Climate change and the need for agricultural adaptation. *Current opinion in plant biology*, 56, 197-202.
15. Bisbis, M. B., Gruda, N., & Blanke, M. (2018). Potential impacts of climate change on vegetable production and product quality—A review. *Journal of Cleaner Production*, 170, 1602-1620.
16. Bhattacharya, A. (2019). Global climate change and its impact on agriculture. *Changing Climate and Resource Use Efficiency in Plants*; Academic Press: Cambridge, MA, USA, 1-50.
17. Enriquez-Hidalgo, D., Cruz, T., Teixeira, D.L., & Steinfert, U. (2020). Phenological stages of Mediterranean forage legumes, based on the BBCH scale. *Annals of Applied Biology*, 176(3), 357-368.
18. Feyissa, G., Zeleke, G., Bewket, W., & Gebremariam, E. (2018). Downscaling of future temperature and precipitation extremes in Addis Ababa under climate change. *Climate*, 6(3), 58.
19. Fischer, G., Nachtergaele, F. O., van Velthuisen, H., Chiozza, F., Francheschini, همکاران (۱۳۸۹) استفاده نمودند، بهره برداری کردند که مراحل فنولوژی آن کاملا متفاوت با این مطالعه می باشد. بر اساس نتایج به دست آمده پیشنهاد می گردد:
- در مطالعات بعدی، تاثیر پارامترهای اقلیمی هر مرحله فنولوژی درخت زرشک بی دانه به صورت جداگانه بررسی گردد و مخاطرات آن توسط جهاد کشاورزی هر منطقه به کشاورزان داده شود.
  - نتایج و دستاوردهای این پژوهش برای آگاهی بخشی در مورد نقش و اهمیت شرایط اقلیمی در انتخاب گونه سازگار با اقلیم هر منطقه و همچنین ارائه الگویی برای مدیریت صحیح و ریسک محصولات باغبانی حائز اهمیت می باشد.
- ### منابع
۱. حسین زاده، سهیل، محمودی، جلال و ناصری، بهرام. (۱۳۹۹). اثر تیمارهای مختلف شکست خواب و تحریک جوانه زنی بزرگانه زرشک معمولی (*Berberis vulgaris* L.). تحقیقات بذر، ۱۰(۳۶): ۵۸-۵۰.
  ۲. رضایی، حسن و معتمدی راد، محمد. (۱۴۰۰). نقش پارامترهای اقلیمی بر مراحل فنولوژی زرشک در شهرستان سبزوار. مجله علوم جغرافیایی، ۱۷(۳۶): ۳۸-۲۰.
  ۳. رضایی، حسن و معتمدی راد، محمد. (۱۴۰۲). ارزیابی مراحل فنوفازهای رشد درخت زرشک و اثر تغییر اقلیم بر نیاز آبی آن در ایران، مدل سازی و مدیریت آب و خاک، ۶(۳): ۹۲-۷۸.
  ۴. رضایی، حسن، و فلاح قالهری، غلام عباس. (۱۴۰۰). مکان یابی مناطق مناسب برای کشت زرشک در کشور ایران. جغرافیایی سرزمین، ۱۸(۷۲): ۱۰۱-۱۱۸.
  ۵. رضائی، حسن. (۱۳۹۸). اثر تغییر اقلیم بر مکان یابی کشت زرشک در ایران، رساله دکتری، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.
  ۶. سلاجقه، مریم، باقی زاده، امین، و عراقی زاده، محسن. (۱۳۹۲). تأثیر پارامترهای جوی بر محصولات کشاورزی دریک اقلیم بیابانی (مطالعه موردی: شهر کرمان). دومین کنفرانس بین المللی مدل سازی گیاه، آب، هوا و خاک.
  ۷. علیجانی، بهلول، و دوستان، رضا. (۱۳۸۵). تعیین نواحی مستعد کشت زرشک در استان خراسان جنوبی با استفاده از GIS. مجله جغرافیا و توسعه تاحیه ای، شماره ۷: ۳۳-۱۳.

24. McMaster, G. S., & Wilhelm, W. W. (1997). Growing degree-days: one equation, two interpretations. *Agricultural and forest meteorology*, 87(4), 291-300.
25. Mann, H.B. 1945. Nonparametric tests against trend, *Econometrica*, 13: 245-259.
26. Rahimi-Madiseh, M., Lorigoini, Z., Zamani-Gharaghoshi, H., & Rafieian-Kopaei, M. (2017). *Berberis vulgaris*: specifications and traditional uses. *Iranian Journal of Basic Medical Sciences*, 20(5), 569.
27. Sen, P.K., 1968. Estimates of the regression coefficient based on Kendall's tau. *J Am Stat Assoc.* 63(324):1379-1389.
28. Sabouhi, R. and Soltani, S., (2008). Analysis of the climate trend in the major cities of Iran. *Journal of Agricultural Science and Technology*. 12(46). (In Persian)
2. Wang, J., Vanga, S. K., Saxena, R., Orsat, V., & Raghavan, V. (2018). Effect of climate change on the yield of cereal crops: a review. *Climate*, 6(2), 1-19.
- G., Henry, M., ... & Tramberend, S. (2021). Global agro-ecological zones (gaez v4)-model documentation. Documentation. FAO & IIASA, 303 pp.
20. Guan, C., Che, Q., Zhang, P., Huang, J., Chachar, S., Ruan, X., ... & Yang, Y. (2021). Codification and description of growth stages in persimmon (*Diospyros kaki* Thunb.) using the extended BBCH scale. *Scientia Horticulturae*, 280, 109895.
21. Hosseini, A., Moradinezhad, F., Khayyat, M., & Aminifard, M. H. (2022). Bioactive Compounds and Quality Attributes of Fresh Seedless Barberry (*Berberis vulgaris* L.) at Cold Storage as Influenced by Multiple Spraying of Calcium Nitrate and Potassium Nitrate. *Journal of Agricultural Sciences (Sri Lanka)*, 17(2).
22. Kendall, M.G. 1970. Rank Correlation Methods, 2nd Ed., Hafner, New York.
23. Malhi, G. S., Kaur, M., & Kaushik, P. (2021). Impact of climate change on agriculture and its mitigation strategies: A review. *Sustainability*, 13(3), 1318. Shanmugapriya, P., Rathika, S., Ramesh, T., & Janaki, P. (2019). Applications of remote sensing in agriculture-A Review. *Int. J. Curr. Microbiol. Appl. Sci*, 8(01), 2270-2283.